

MÓSER ZOLTÁN

„Koldustarisznya és szabadság”

– fényképezőgéppel Petőfi nyomában

János vitéz gyémántcsillagos vitéz volt?

Hogyan is állunk a szív és fantázia szüleményeivel? – teszi fel a kérdést Ráckevéről szóló ismertetőjében Kovács József László irodalomtörténész. Merthogy itt él egy János vitézzel kapcsolatos legenda, amelynek szálai egy lelkes főjegyzőhöz, az 1960-as évek elején elhunyt Tamássy Andorhoz vezetnek.

A legendának természetesen valós alapjai vannak: hisz létezik Ráckevén Horváth Nepomuk János utca, ki van téve egy (igaz, düledező) házra emléktábla, de kint a temetőben, főhelyen ott a gondozott sírja is a parasztleányból, szabólegényből lett nyugdíjas őrnagynak. S az is igaz, hogy Horváth Nepomuk János (1774–1847) a Ráckevén született. Árva gyermek volt, mostohaapja pásztorként foglalkoztatta és komiszul bánt vele. Ezért 1793. márc. 14-én belépett a Ráckevén toborzó 5. huszárezred kötelékébe, elhagyva szerelmét, a szintén árva Pillinger Juliannát. Részt vett (többek között) a marengói és a győri csatában is. A francia fogságból kiszabadult VII. Pius pápának kísérője volt, akire saját mentéjét adta, amiért magas pápai kitüntetésben részesült. Katonai pályáját őrnagyként fejezte be. Juliskája azonban időközben férjhez ment, s bár itáliai tartózkodása idején egy előkelő olasz dámát feleségül vett, tulajdonképpen magányosan élte le életét. Tamássy Andor lokálpatrióta szívében Horváth Nepomuk János alakja egyre inkább Petőfi János vitézévé magasztosult; a történetet szerinte Ács Károly mesélte volna el Petőfinek Dömsödön – véli az irodalomtörténész. Dömsödön azonban a költő

1844-ben még nem tartózkodott. Viszont két Ács Károlyt ismerünk, akik közül az egyik kecskeméti diák volt: ő 1843-ban valóban barátságot kötött az ott színészkedő Petőfivel, 1844-től pedig maga is Pesten lakott.

Tamássy Andor kedvenc elképzelését szívesen mesélte: a legendát az 1950-es évektől megjelenő újságcikkek is terjesztették. Így a Petőfi *János vitézét* Horváth Nepomuk Jánossal azonosító legenda egyre terebélyesedett. „Ez az azonosítás Tamássy szép álma, de semmivel sem igazolható – írja Kovács József. – Petőfi persze számos francia háborút megjárt katona történetével találkozhatott; Félegyházán, Kecskeméten is éltek ilyen öreg katonák. Horváth Nepomuk János az önmaga érdemeiért is méltó arra, hogy emlékezzünk rá. A többi: időről-időre újjáélesztett legenda.” De az is igaz, hogy legendákra éppúgy szükségünk van, mint a mesékre, mint az álmokra, még akkor is, ha álomból ébredni nem mindig jó.

Itt születtem én...

Petőfi német nyelvű önéletrajza 1846 végéről¹

Petőfi Sándor szegény szülők gyermeke, 1823. január 1-én született, a Nagyalföld közepén, a Mátra hegység alatt, a Duna és a Tisza közén. Rendkívüli ellenszenvet (érzett) minden szubordinációval szemben, ezért többször megszökött az iskolából, 1839-ben pedig véglegesen (otthagya). Egy ideig ide-oda bolyongott. A legnagyobb szükségétől hajtva néhány hónap múlva katonának állt. Két évig (volt) katona, nem más, mint közlegény. Már éppen meg akart szökni, amikor egy orvos segítségével szerencsére elbocsátották. A katonaságtól való visszatérése után ismét iskolába járt, de a függetlenséghez való állandó vonzalma miatt csak egy esztendeig bírta, és színész lett egy vándortársulatnál. Két évig (volt) vándorszínész. Színészkorában jelentette meg első versét. Két év múlva, amikor Pestre jött, nyomdába adta verseinek első kötetét, és egy divatlap szerkesztőjének segítőtársa lett, ahol is egy évig maradt; ezután elhagyta hivatalát, és azóta (1845 eleje) abban a függetlenségben él, melyet úgy szeretett és kívánt mindég. Jelszava: „Koldustarisznya és szabadság!” Verseinek első kötete után még ugyanabban az évben (1844) kiadta *A helység kalapácsát* (komikus hősköltevény); 1845-ben; a *János vitézt* (népmese), a *Cipruslombok Etelke sírjárólt* (lírai költemények), a *Versek II.* kötetét, a *Szerelem gyöngyeit* (lírai költemények); 1846-ban: a *Felhőket* (lírai versek) és *A hóhér kötelét* (regény prózában).

¹ A szöveg eredetije a Petőfi Irodalmi Múzeumban található meg. Petőfi az önéletrajzi vázlatot Beek Károly bajai születésű német költő (1817–1879) számára írta, akivel 1846-ban, Pesten tartózkodása idején ismerkedett meg, és aki Petőfi verseiből német nyelvű antológiát akart kiadni. Beek 1846-ban hagyta el Magyarországot, és távozáskor adta neki a kéziratot Petőfi. A kézirat kelte: 1846. május vége és június eleje lehet. (Vö. Fischer A. *Petőfi s Leben und Werke*. Leipzig, 1889, 345–352. és FPÉ. II. kötet 269–272.) K: PIM – P. 25/74. ltsz.

Schola latina

Rége, ha Miskolcra mentünk, illő módon mindig megálltunk egy rövid ideig Aszód előtt, az úgynevezett Petőfi forrásnál. Úgy tartja a hagyomány, hogy ide járt csavarogni, kóborolni pajtásaival a kis Sándor abban a három évben, amikor Aszódon járt gimnáziumban.

„Aszód, amelynek *schola latinájába* fiát Petrovics István 1835 őszén beíratta, a bizonytalan pesti évek után a szűkebb hazába visszatérést jelentette – írja Kerényi Ferenc. – Mind a Petrovics, mind a Hruz családnak volt már ez a mezőváros lakóhelye, és Petrovics Sándor elmondhatta, hogy nemcsak szülei, de apai nagyszülei is itt házasodtak össze, apját pedig itt is keresztelték. Az iskolát és tanárát, Koren Istvánt Martiny Károly, a kisdíák keresztapja ajánlotta.”

Illyés Gyula úgy jellemzi a tizenhárom éves fiút, mint egy kis világit, aki sokat látott, sokat élt. „A gyakori helyváltoztatás erősebben rögzíti s így szaporítja az emlékeket; az emlékek pedig az élet ismerését siettetik, vagyis az életet. A fiú már nemcsak meggyéken haladt át, hanem válságokon is; megpróbáltatásai vannak és csalódásai. *Koraérett*. Abban a korban, amidőn társai kanyaróba esnek, ő egy kis enyhe byronizmust kap. Esze felnőtt, de vére még gyermek. Kettős életet él, mint különben ebben az életkorban a legtöbb gyermek.

Vidáman kúszik a legmagasabb fa tetejére; amikor elcsúsz, keményen állja az ütlegeket, de barátait nem árulja el. Pajtásaival titkos társaságot alakít, amelyben mindenki romantikus álnéven szerepel; az egyiket Rinaldo Rinaldininek hívják – ő Becskerekivel, a gavallér betyárral azonosul, akit egy Vörösmarty-versből ismer. Újra szívesen játszik, szívesen kóborol a határban, kiderül, hogy mégiscsak kitűnő dobó, ha balkezes is. Aztán egyszerre, minden magyarázható ok nélkül otthagyja az ugri-bugri társaságot; s ha a többiek utána mennek, hogy visszahívják, sötét arccal, szinte megsértődötten néz rájuk. Felettük állónak érzi magát...” A kis Petrovics Sándort pesti tapasztalatai, rajztudása, német és latin nyelvismerete emelték ki a többiek közül. Iskolai bizonyítványai soha nem is voltak ennyire jók; olvasott, tanult az iskolán kívül is; itt, Aszódon ismerkedett meg a francia nyelv alapelemeivel.

„Később Petőfi nem erre volt büszke – fűzi a fentiekhez Kerényi Ferenc –, nem is diáksínyeit emlegette, hanem azt a három mozzanatot, ami hozzájárult igazi énjének kialakításához.” Ezt írta 1845-ben az Úti jegyzetekben: „...*én itt három esztendeig tanultam... akarom mondani: jártam iskolába. S milyen eseménydús három esztendő! 1. Itt kezdtem verseket csinálni – 2. Itt voltam először szerelmes – 3. Itt akartam először színész lenni...*”

Ismerjük az első szerelmét – egy özvegy papné leánya, aki egyúttal versének ihletője volt –, s azt a vándorszínész-társulatot is, akik 1837 júniusában léptek fel Aszódon. Az előadásaikra (titokban) járva beleszeretett egy fiatal színésznőbe, s ezért el akart szökni Aszódról. A szökési kísérletet Koren akadályozta meg, elzárva a fiút, értesítve az apát, aki „egy percre sem késett pokoli örvénybe süllyedendő fija megmentésére rohanni.”

Erre emlékeztet bennünket ez a táj, ez a forrás, a forrást körülvevő fák, s a fák leveleinek susogása.

Petőfi vágyódása

Dunavecse temetőjébe – mint a régi falusi temetőkben mindig – jó volt sétálni. A tavaszi virágokra is figyelve, mosolyogva gondoltam a 18–20 éves Petőfire, aki itt akart meghalni fiatalon, és itt, e temetőben akart nyugodni.

Az anyagilag tönkrement édesapa 1843-ban itt bérelt egy mézszárszéket, hajdani székálló legénye és sógora, Baranyai Péter segítségével. Dunavecsére azért utazott le április végén Sándor, hogy segítsen a költözésben. Közben az örökké úton lévő ifjú itt is marad két hónapig, s ezalatt kilenc verset írt. Innen aztán szülei bánatára júliusban tovább áll, s elmegy vándorszínésznek. (Szülei szeretnék volna, ha marad és folytatja az apai mesterséget.)

Dunavecsére – szülei látásra – legközelebb két és fél év múlva utazik le. (A megérkezésről szól a mindenki által ismert *Füstbement terv* című költeménye.) Az itt töltött két hónapban ezelőtt szinte elképzelhetetlen nyugalomban és bőségben dolgozott tovább a *Versek* kéziratán. „A dunavecsei nyugalomra nemcsak a szellemnek, de a sokat éhezett-fázott testnek szintén nagy szüksége volt – véli a Petőfi-kutató Kerényi Ferenc. – A dunavecsei alkotó nyugalomban Petőfi újra-gondolhatta eddigi életét, amelyre most már felszabadult életörömmel, túlzó, már-már parodizáló ábrázolással tekinthetett vissza – írja. – Egyébként is: a kis, Dunamenti mezővárosban írott 19 versben 1844 tavaszáról szinte tobzódó kedéllyel folytatta a lírai szerepjátszásban rejlő lehetőségek kiaknázását. A pénzügyeiben aggályosan pontos, becsületére mindig kényes és sokkal inkább víz-, mint borissza Petőfi ezekben továbbépítette a könnyelmű, korhely, a hitelezők elől menekülni kényszerülő bohém irodalmi portróját.”

Ezen versek között számos népdallá vált, de volt olyan is, amely az ifjú (és szerelmes) ember halálvágyáról szól. Már *Hattyúdalfélét* is ír:

*S én már maholnap elhagyok
Örömeket, fájdalmaikat.
Most gomblyukamban a virág,
S ha újra zöldül a világ:
Talán sirom halmán fakad.*

Temetéséről és a sírjáról is rendelkezik a *Sírom* című rövid versében:

*Hogyha én majd meghalok,
Nem leszen kő síromon;
Egy kis fejfa lesz a jel,
Ahová teszik porom.*

Ez a az indákkal befont fejfa, amely éppolyan jeltelen, mint az a sír, ahol Petőfi nyugszik, nem véletlenül emlékeztet engem a költőre. Arra az örök ifjúra, akinek emlékét (megkövült kinyját) Fehéregyházán, az út menti forrásnál egy „piramíd” őrzi, ahogy ebben a fiataalkori versében írta és gondolta.

Mindig Petőfi

Sárszentlőrincen, ebben a Tolna megyei faluban közel harminc évvel ezelőtt jártam először Petőfi-ügyben: Illyés Gyula kért, hogy átéljem és fényképen megörökítsem az ő ámulatát és csodálatát, amelyről így számolt be a Petőfiről szóló könyvében:

„Egy tavaszi reggel a küszöbön kuporogva, mohón és gyanútlanul olvastam egy testes könyvet, nagyanyám még a téli tollfosztások földerítésére kölcsönözte valami vándor kereskedőtől. Hirtelen forró bizsergés öntött el, kifejezhetetlen boldog kéj, nemcsak lelki, de testi is. A vér arcomba ömlött; föl kellett állnom. Azt olvastam, hogy Petőfi, Petőfi Sándor évekig élt Sárszentlőrincen, itt járt gimnáziumba. Nem volt tévedés, elolvastam másodszor, harmadszor, tizedszer is. Nem Sárszenten, nem valamelyik Szentlőrincen... hanem itt, ebben a faluban járt, ott arra a jegenyék mögött... »1831. szept. 28-ikától fogva a Tolna megyei Sárszentlőrincen tanul az ev. gimnáziumban; 1833 nyarán is itt végezte az I. donatista osztályt...« Egy pillanat alatt megváltozott előttem Sárszentlőrinc, ragyogni kezdett, aranypor szállt rá. Ha villám csap belé, ha valamelyik kútban ott is megjelenik Szűz Mária – ami akkoriban arrafelé elég gyakran megesett –, nincs olyan isteni csoda, amely csodálatosabbá, azonnali látásra érdemesebbé tette volna a falvat. Fölugrottam, s úgy, ahogy voltam, hajadonfőtt, mezítláb megindultam. Két óra múlva ott álltam porosan és pihegve a falu térnek is beillő széles, gyönyörű főutcája végén. A régi kollégium, nádfödeles, egyszerű, földszintes parasztház, amely a többtől semmiben sem különbözött, talán csak az utca felé eső része volt valamivel hosszabb, a falu szélén feküdt, mintha csak elém jött volna a lelkes találkozássra...

Körülnéztem a zöldellő tájon; később, valahányszor az igazi hazafiság érzésére gondoltam, ennek a délelőttnek érzelmei újultak föl bennem. Ugrálva és füttyögve, majd futva tértem vissza a pusztára, hogy a könyvet tovább olvashassam...

A táj megszépült, patinát és lelket kapott. Verseik kerengtek benne fényesen, mint a fecskék.”

Én ennek az élménynek az átélésére nem nyáron, hanem egy ködös novemberi napon érkeztem meg: gyalog jöttem az állomástól, s gyalogmenet át Felső-Rácegresre és onnan vissza, s talán ezért ugyanúgy megilletődötten, mint annak idején a gyermek Illyés. Ehhez még az is hozzájárult, hogy én abba a gimnáziumba jártam, pontosabban jogutódjába Bonyhádön, ahová Petőfi is annak idején.

Ez az épület ma is áll a falu Felső-Rácegres felőli végében, jelentősen átalakítva, de áll és regél. A képünk, amely egy festmény reprodukciója, jobban mutatja az eredeti állapotot, amelyet ma olyan nehéz már elképzelni aligmnáziumnak.

Aki látta az ifjút

Petőfi emlékét máig kegyelettel őrzi Sárszentlőrincen ez a tornácos, fehér falú ház, a volt jegyzőlak, ahol Petőfi lakott. *Dr. Sass István*, aki tizenhat évig Tolna megye törvényszéki főorvosa, Petőfi gyerekkori barátja volt. Az ő becses visszaemlékezése ezen időszak leghitelesebb dokumentumának számít. Ezért hosszabban idézünk ebből.

A volt jegyzői lak Sárszentlőrincen

„Petőfivel legelőször Tolna megyében, Szentlőrincen találkozám, hol, ha nem csatlakozom, 1831/32-ben töltött egy évet az akkor fennálló alsó gimnáziumban, s így mintegy 9–10 éves lehetett. Derék tanárunk *Lehr András* volt... Egymaga egy teremben négy osztályt tanított. Megtanultuk tőle sok egyében kívül a latin nyelv alapjait, úgy hogy később feledhettünk is belőle valamit, s ha Petőfi jó latinná vált – minthogy az is volt –, úgy ezt főképp ezen alapvető tanárának köszönheté. Egymás közt csakis ezen a nyelven beszélheténk, kivéve azon időt, midőn a közös labdázás ideje a tanár vezérlete mellett tavasszal megnyílt. Nem nagyítok, ha ezen mesterénél keresem az alapot, mely Petőfit később ama tetőre emelé, honnét Horatiust megértvén s nagy részét könyv nélkül is tudván az legkedvesebb mesterévé vált.

Az iskola a falu felső végén egy ma is különálló, s akkor az esperesség tulajdonát képező épületben volt. Ennek keleti oldalán állott ama tágas terem, hol a négy osztály, számra 40–50 fő együtt tanult, s míg egyik résszel a tanár foglalkozott, addig a többi feladványát készíté vagy figyelt. Petőfi, mint kisebb tanuló, a terem baloldalának harmadik padjában, közvetlenül mellettem ült. E padra

volt cifra betűkkel felírva neve, itt gyakorolta magát a szépírásban mint kedvelt foglalkozásában, innét hallatta bátor feleleteit, melyek főképp a latinban mindig dicséretesek valának. Ezen kívül ügyes írótolmetsző volt. Jaj volt annak, ki őt ebben vagy betűrajzolásban zavará. Azzal szembe szállt, ha Herkópáter lett volna is. Hirtelen felállt, mellét kidomborítá, bal öklét – mert balog volt – felemelé, szemei haragra gyúltak, s ha ez az ijesztés elég volt, újra feleselés nélkül dolga után látott...

Azon időben, midőn Petőfi Lőrincre került, apja még jó módban lehetett, mert a helyi körülményekhez képest egyik legjobb helyre adta őt gondozás és ellátás végett, ti. a község derék jegyzője, Hittig Lajoshoz. E ház a község derekának nyugati oldalán van, mely ma már nem jegyzői lak.”

Ma már múzeum. Egy a sok közül? Egy a fontos emlékek közül. Olyan, mint az aszódi (Petőfi) forrás vagy a székelykeresztúri vén körtefa. Az a halálról szól, ez az életről, s mindkettő – az összes emlék! – az utak vándoráról, akit akkor Sándorkának hívtak, s akit mindenki ismer, ki magyarul tud vagy tanul.

Vidd magaddal az emléket

A szalkszentmártoni mészárszék és vendégfogadó ma

„Az 1845. április 1-je és június 24-e közötti, csaknem három hónapig tartó felvidéki út után a Pestre visszatérő Petőfit nem várta otthon, sőt biztosított szállás sem – írja idézett könyvében Kerényi Ferenc. – Vahot Imrénél a Pesti Divatlap új segédszerkesztője, Kolmár József kapott elhelyezést, s így, ha nagyobb lélegzetű volt a munka, Petőfi számára maradt a szülők lakása Szalkszentmártonban.

Itt két feladat is várt Petőfire: még júliusban a *Zöld Marci* című drámája befejezése, utána pedig a *Versék* című kötet anyagának kiegészítése, lezárása. A költő nem csupán versben ígérte családjának felemelkedése esetén anyagi támogatását, hanem szavát tette is váltotta: első nagy összegű honoráriumát, a *János vitéz*ért kapott 100 váltóforintot egyetlen krajcárnyi megbontása nélkül szüleinek továbbította. Az idősebb Petrovics István nem tudott újra talpra állni: Dunavecseről elköltözve előbb a Duna partján álló révcárdát bérelte, és 1845 tavaszán vette egy esztendőre bérbe a szalkszentmártoni nagy vendégfogadót és a hozzákapcsolt mészárszéket a mezővárostól.” Petőfi számára akkor Szalkszentmárton jelentette a viszonylagos állandóságot; 1845 júliusa és 1846 áprilisa között – hosszabb-

rövidebb távollétei ellenére – igaz a megállapítás: „Falu kocsmájában van az én lakásom...”

Ez a kocsmá egy 1822-es leírás alapján így nézett ki: „A nagy vendégfogadó vagyon a belső városban, a boltos ház és az oskola között, vagyon benne két vendégszoba, egy borivó, a vendégfogadós lakása, egy konyha és kamara, alatta pedig egy pince; ezenkívül itt vagyon a mészárszék, és ahhoz egy fagyuskamara, mind egy zsendelyes födél alatt, falai téglából vagynak rakva, mind jó karban állnak – az udvara közepén vagyon a szekérszín kőoszlopokra; napnyugotnak pedig éjszaki–déli irányban (irányban) vagynak istállók, mind fazsendely födél alatt, az udvara téglából rakott falakkal vagyon békerítve...”

Itt, ebben a „kocsmái lakásban” írta az ifjúságtól búcsúzó versét 1846 januárjában. Ekkor 23 éves volt. Emlék ez a ház, emlék ez a vers is:

*Távozol hát ifjúságom? / Oh bizvást távozhatsz,
Nem siratlak. Búcsúm tőled: / Keserű, hideg mosoly.
Nem valánk mi jóbatátok. / Úr voltál te, én kutyád;
Korbácsoltál, uszítottál / Egyre tüskén-bokron át.
Néha dobtál irgalomból / Száraz csontokat nekem;
S akkor büszkébb voltam, semhogy / Alamizsnád elvegyem.
Távozol hát, ifjúságom, / S halld hozzád végszavamat:
Vidd magaddal emléked, vagy / Vidd magaddal átkomat!*

Akár kiáltotta már valaki, akár nem, de senkinek nem okoz gondot annak indulatos kimondása, még hozzá jó hangszílyal, hogy *Távozz tőlem, Sátán!* De az már több szempontból is gondot jelentene, ha ezt kellene hangosan, indulatosan kinyilvánítania: távozz tőlem, ifjúság! Ilyet nem szokás mondani, még akkor sem, ha tudjuk – persze csak utólag –, hogy az ifjúság édes madara bizony elrepült. Petőfi itt, Szalkszentmártonban értette meg ezt, s ezért is volt a címbe a kérdés: lehet, való és igaz, hogy már most, ilyen fiatalon távozik tőle az ifjúság?

Hruz Máriáról és Necpálról

A Turóc vármegyei Necpál falu katolikus templomát azért kerestem fel évekket ezelőtt, mert annak különös freskóit kellett lefényképeznem. Nem láttam, de nem is figyeltem a falu evangélikus templomát, de 2000. augusztus 27-e óta mindannyiunk számára fontos hely lett a falán elhelyezett emléktábla miatt. Egy szlovák cselédlány emléktáblája ez, akinek neve Hruz Mária. Ugye, mindenki tudja, hogy ő Petőfi édesanyja volt.

Illyés Gyula Petőfi-könyvéből idézek: „1823. január 1-jét írják. Kiskőrösön egy parasztházban egy kicsiny feketehajú asszony szülési fájdalmakban kiáltozik. Szlovákul jajveszék. Az ima és a sírás kihozzák belőle gyermekkorának szavait. Kiskőrös a 19. század elején túlnyomórészt szlovák volt. A lutheránus templomban,

A necpáli katolikus templom. Túróc vármegye

ahol a gyermeket megkeresztelték, a zsoldárokat szlovákul éneklük. Többségében ezen a gyors hegyi patakok zúgó nyelvén adnak hírt az istenes asszonyok az újszülöttről...”

Amikor ünnepélyesen elhelyezték az emléktáblát, Július Jarkovsky tartott avatóbeszédet. Ebből idézek néhány sort: „Büszkeség tölt el bennünket, hogy Necpálban, ebben a Nagy-Fátra alatt megbúvó gyönyörű kis faluban született, élte ifjúságát és a mi evangélikus egyházunkban lett megkeresztelve a nem messze levő Justh-parkban ma már nem álló artikuláris fatemplomban.”

Az emlékbeszédből tudtam meg, hogy Hruz Mária tehetséges népi költő volt. Tudták is róla, hogy verseket írt. Számos verséből népdal lett. Az irodalmi forrásokban példaként említik az ismert népdalt: *Gyere, napocska, gyere...*

Szintén az avatáskor, 2000. augusztus 27-én hangzott el: „Letagadni sem lehet, hogy Petőfi magyar volt, hogy nem lépett kapcsolatba a szlovákokkal. Mégis a miénk is, mint legalábbis európai nagyságú költő, mint európai és mint a szlovákok utódja, akinek ereiben apai és anyai részről is szlovák vér folyt. Származásában szülői oldalról tisztán szlovák volt.”

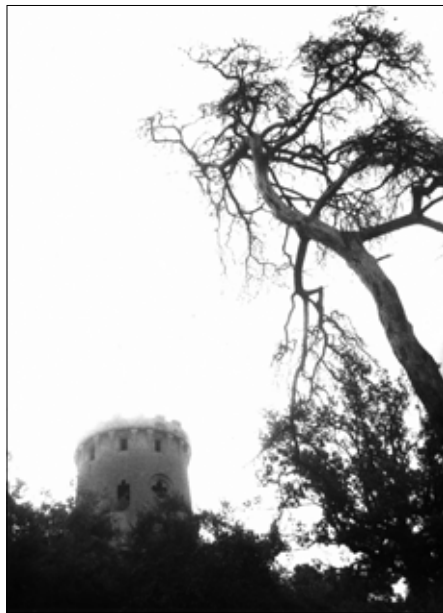
Itt emléktábla áll tehát, de Petőfi már édesanyja életében vers-szobrot emelt Hruz Máriának. „Tudjuk, hogy barátainak, pályatársainak, kortársainak hányszor és milyen szeretettel emlegette a necpáli paraszttasszonyt – mondta Praznovszky Mihály. – Ki ne ismerné a *Jövendölés* profetikus himnuszát? A *Füstbement terv* felemelő életjelenetét? Tudjuk, milyen fájdalmasan szép versben búcsúztatta el az oly hirtelen eltávozott édesanyját és férjét, a jó öreg kocsmárost.

Az is közzismert, hogy a szülőváros Kiskörös mind a mai napig a Petőfi kultuszban kimagasló helyet biztosít Hruz Máriának. Nincs egyetlenegy Petőfi ünnepség, ahol ne hangozzon el a neve. Minden év december 31-én, amikor újjászületik a világ, s amikor megszületik a kiskörösiek Messiása, elhangzik a necpáli Hruz Mária neve is.”

Illő tehát, hogy e szerény emlékjel és annak kapcsán az édesanya felemlegetésével búcsúzzunk el Petőfittől, aki a hagyományban, legendákban és versekben él tovább.

Két igen és egy nem – Erdődről és Petőfiről²

Szendrey Júlia 1828-ban, Keszthelyen született, hol atyja Szendrey Ignác gazdatiszt volt; 1840–44-ig négy évet Pesten, a Lejteji-féle nevelőintézetben töltött, ahol ez időben a jobbmódú magyar nemesi családok neveltették leánygyermeküket. Az erdődi uradalmi felügyelő leányának már élte tavaszán alkalmat nyílt megismerkedni mindazokkal az úrias vágyakkal és hajlamokkal, melyek elsőben rendszerint az ilyen leánynevelő-intézetekben támadnak. Midőn szüleihez Erdődre visszakerült, ábrándjait Erdőd vadregényes vidéke is nagyban ápolta. Júlia már kora ifjúságában sejteni engedte, hogy egykor kivételes különöcs teremtmény válik belőle.

Az erdődi várkastély romjai

² Szinnyei: *Magyar írók életrajza*, Karczag Ákos ismertetése és Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és kora* című könyve (Bp., 1998) alapján.

Szülei mindazzal elhalmozták, ami után egy ártatlan lélek vágyódhatik. Már férjhez menetele előtt kitűnően zongorázott, beszélt idegen nyelveket és jól táncolt, tehát minden tulajdonság megvolt benne, hogy a társaságban szerepelhessen. És ő mégis kerülte az embereket és legboldogabbnak akkor érezte magát, ha a zongorája mellé ülhetett, vagy a fák árnyában Heine verseit és Georges Sand regényeit olvashatta. Unalmasnak találta az uradalmi kört, a gazdaéletet pedig nyomorúságosnak vagy legalább is nyárspolgáriásnak. Legmeghittebb barátja Térei (Fleckl) Gábor uradalmi inspektor leánya, Mari volt, kivel kellemes órákat töltött. Ekkor jelent meg Petőfi Erdődön, kit 1846. szeptember 8-án látott meg először, és kivel szüleinek ellenkezése dacára megismerkedésük első évfordulóján házasságot kötöttek ugyanott.

Szendrey Ignác az utolsó pillanatig harcolt leánya házassága ellen, de mindhiába. Augusztus 5-én sem a szülők, hanem a hamarjában előkerített ispánné (Lauka Gusztáv nővére) és a katolikus pap, Kalos István beszélték meg a fiatalokkal a megismerkedés évfordulójára kitűzött esküvő részleteit és a vegyes házasságból következő teendőket. Az esküvő 1847. szeptember 8-án volt.

A Petőfi által *esküvői hókuszpókusznak* nevezett egybekelésen Szendreyné és Júlia húga, Mária jelen volt, az „örömapa” azonban nem, és amikor az esketés után a fiatal házasok azonnal kocsira ültek, csak lányától búcsúzott, vejét szóra sem méltatta. Petőfi keserű nevetéssel válaszolt – azután útra keltek Koltó felé.

1730-ban az elpusztított vár köveiből Károlyi Sándor gróf építtetett egy négyszögletes barokk várkastélyt. Kápolnájában tartotta esküvőjét Petőfi Sándor Szendrey Júliával, majd innen mentek Nagybánya érintésével Koltóra, ahol mézesheteket töltöttek. Az időközben megkopott, majd a millennium évében helyreállított kastély a II. világháború végén vált rommá, ma némi falmaradványok és egy épen maradt (betonnal foltozott) torony látható, az épület többi része összedőlt.

Mézeshetek és távoli bércek

Arról már szoltunk, hogy Petőfi 1847. szeptember 8-án esküdött meg Szendrey Júliával az erdői várkápolnában. Utána gróf Teleki Sándor koltói kastélyába vitte feleségét, itt egy vadszőlővel befuttatott „alkóvos”, emeleti szobában lakott vele, ahonnan látta a máramarosi Kárpátok bérceit.

Petőfi ezt írta levelében Koltóról szeptember 15-én: *„Utazásunk idáig rossz időben történt, de nézi is az ember házassága első napján, hogy milyen az idő? Egy kis kalandunk is volt az útban... Nagybányán túl Misztótfaluban eltört egy kerekünk... Egyéb következése nem lett a dolognak, csak hogy az itteni késedelem miatt másnap érhattünk Koltóra. Az éjet Nagy-Bányán töltöttük a fogadóban... házasságom első éjét a fogadóban! Nem hiába vagyok a csárdák költője...”*

Petőfi Koltón töltötte a mézesheteket szeptember 10-től október 20-ig. *„...az idő halad, gyorsan, gyorsan! a virágok már elhervadtak, hidegek kezdenek lenni, fűtünk erősen minden nap, sőt napjában többször is – írja egyik levelében. – Oly vén házasság va-*

A koltói Teleki-kastély

gyok már (öthetes), maholnap talán már bölcső jön a házba s utána nemsokára koporsó. Egyebet sem teszünk, csak születünk és halunk.”

Ugyanerről ezt jegyezte fel Naplójába a feleségek felesége, Júlia: „Az előttem fekvő tájat nézem, mint hal ki rajta lassan-lassan fű és virág, fa és bokor; alig észre-vehetőleg bágynak és sárgulnak el végre a levelek, mintegy fájlalva, hogy el kell nekik hagyni a fát, bokrot, virágot, melyen születtek, s melytől most örök búcsút vesznek. (...) A bércek, mint szerelem nélküli jegyesek néznek erre sötéten, komoran, mert fejeiken fehérlő keskeny hókoszorúval jegyzé el már a közelgő tél magának.” (Koltó, október 3. 1847.)

Ugye, ismerős ez mindannyiunknak Petőfi verséből? Hisz itt és ekkor írja a *Szeptember végént*, amelyben a jelen boldogsága megrendítő szépséggel idézi fel az elmúlást:

*Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bérci tetőt.*

Bevallottan ezért a négy sorért, ezért a képért utaztam el Koltóra. Láttam és fényképeztem kettős szobrukat, amely Podány Ödön Gábor alkotása, ezt az épületet, vagyis ami megmaradt s ami múzeum és óvoda, de a négy sor élménye nem adatott meg. Nyár volt, elhagyatott és gazos az udvar, s a távoli bérceket sem láttam. Búslakodhatnék, de nem teszem, mert a szeptember végén érzete Petőfi verse óta közös élmény, közös ihlet Koltón innen és Koltón túl.

Kicsi lett az árnyék

„Haldoklik az öreg tanú, / Petőfi vén körtefája..

Azt beszélük, ő látta volt / verset írni utoljára.”

Kányádi Sándor

1849. július 30-án délután érkezett meg a magyar honvédsereg Székelykeresztúrra. Petőfi nem a sereggel jött, hanem körülbelül egy órával később, a bevonuló sereg után, mégpedig minden katonai felszerelés nélkül. Gyalókay Lajos, Bem seregében a katonai iroda vezetője hiteles emlékezése szerint: „...mindnyájan elindultunk, hogy az utcán sorba állított kocsikra felüljünk. Midőn saját alkalmatosságomon épen elhelyezkedni akartam, észrevettem Petőfit, aki szemeit a kocsisoron keresőleg végigjártatva és kezével intve, egyenesen felém tartott. Hozzám érkezve így szólított meg: Pajtás, ...adhatnál nekem egy kis helyet? Egész örömmel, felelém és s ő... a kocsira felpattant”. [...] Délben Kelementelkén özvegy Simonné úrnőnek ízléssel berendezett kastélyában állapotunk meg... Ebéd után azon rendben, mellyel jöttünk, elindultunk Kelementelkéről, és alkonyatkor minden nevezetesebb incidens nélkül Szitás (most Székely) Keresztúrra értünk.” (Mások, szemtanúk szerint Bem és serege már délután két óra tájban odaérkezett.)

Arról, hogy Petőfi itt hol volt elszállásolva, el volt-e egyáltalán, sok vita folyt, az azonban elfogadott tény, hogy a „Gyárfás-házban”, Vargha Zsigmondnál vacsorázott több tiszt társaságában. Hogy élete utolsó éjszakáját hol és mivel töltötte, az megint kétséges, de legvalószínűbb, hogy esetleg szállás hiányában is csatlakozott a Szakál fogadóban (kocsmában) borozgató tiszt-társaihoz.

„Július 31-én reggel 6 órakor indult el Petőfi az Újszékelyen volt főhadiszállására, de már ekkor a tábornok és táborigar útban volt Segesvár felé, hol akkor Lüdersz orosz tábornok állott 18 ezer emberrel és 48 ágyúval.” Petőfi ezúttal is Gyalókay kocsi-ján utazik. A fiatal tiszt vallomá-sában ismételtlen „a magyar nép kegyeletével való üzérkedésnek”

A keresztúri vén körtefa

mondja az olyan ábrázolásokat, melyek Petőfit e napon kardos, lovas, ragyogó egyenruhás harcfinak ábrázolják: „...határozottan tudom és bizonyítom, hogy egész felső öltözetét azon szerencsétlen napon egy vitorlavászonból készült blúz [másféle] mellény és nadrág, továbbá egy szürke köpeny képezte, fején egyszerű katonatiszti sapka volt, válláról pedig egy szíjon függő sárga bőrtáska lógott.”

Délelőtt 10 óra tájban fejeződött be Segesvár és Fejéregyháza között a két szembenálló fél, a Lüdersz vezette orosz és a Bem vezette kicsiny magyar sereg felállása. Bem nyitja meg a csatát ágyútűzzel. Gyalókat és Petőfi Fejéregyháza utcáján kocsiznak ekkor: „Mint a harci mén, mely a rohamot jelző kürt szavára ideges lázzal röpül előre, Petőfi is a csata első jelét meghallva üléséből izgatottan felpattant, a kocsiból búcsúzás nélkül leugrott és sebesen előreszaladt.” Ez az utolsó hiteles kép az élő Petőfiről – fűzi a fentiekhez az általa összeállított dokumentumkötet végén az irodalomtörténész Martinkó András.

De ma már ez így nem igaz, mert úgy tudom, hogy ágai nincsenek – ezért sem virága, sem gyümölcse, csak a töve maradt meg annak a körtefának. Így emlékezik és emlékeztet a régi korra, a múltra, amikor még nagyobb volt az árnyéka...

Zoltán Móser: "Alms Bag and Liberty!"

In the Wake of Sándor Petőfi with a Camera

Zoltán Móser (b. 1946) excellent photographer, writer and ethnographer took most of the pictures published here himself and also created a story to go along with them, thus evoking the decisive locations and characters in the short life of the world-known Hungarian poet, Sándor Petőfi (1823–1849): the portrait of the child and the mother, school years so rich in experiences in different parts of the country, the period of maturing as a poet, his honeymoon and then disappearance in the battle of Segesvár. Noted poets, writers, Petőfi's contemporaries and scholars studying his oeuvre are made to speak so that the characteristic features of this unparalleled genius be reflected from as many aspects as possible. Relevance is attached to the present publication by the staging of Petőfi Sándor's epic poem *János vitéz* (*John the Valiant*) at the Nemzeti Színház (National Theatre) in March, addressing first and foremost primary school children.